Kovács Judit-Tünde

A TÁRSADALMI BEÁGYAZÓDÁST ALAKÍTÓ TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA SZÉKELYFÖLDÖN[1]

Bevezető

Európában az 1990-es években előtérbe kerültek az endogén, helyi értékekre és adottságokra alapuló stratégiák (Van der Ploeg 2000). A vidékfejlesztés új mezőgazdasági fejlesztési modell kidolgozásában volt érdekelt. Kialakult egy új vidékfejlesztési paradigma, amely az alulról építkező kezdeményezéseket részesíti előnyben. Az elmúlt két évtizedben a székelyföldi térségben is elkezdődött egy alulról építkező innovációs folyamat, melynek szereplői közé tartoznak az újszerű mezőgazdálkodási gyakorlatot folytató innovatív gazdák, fiatal gazdák és biogazdák. A székelyföldi térségben még nem beszélhetünk teljes mértékű paradigmaváltásról (Sárosi-Blága 2016), de az újszerű bottom-up típusú kezdeményezések indokolttá teszik az ezzel a kérdéskörrel való foglalkozást.

Az új vidékfejlesztési paradigma szerint az alulról építkező kezdeményezések nagy potenciállal bírnak, ezért térségi kontextusban a pontszerűen felbukkanó innovatív gazdaságoknak is fontos szerepet kell tulajdonítani. Az új vidékfejlesztési paradigmában a vidéki helyek, illetve a vidéki helyeken zajló fejlesztéspolitikai és innovációs folyamatok felértékelődnek, és Ray (1999) megállapítása szerint azok a személyek, akik kötődnek ahhoz a fizikai térhez, melyben élnek, különböző cselekvési lehetőségeket keresnek és ezeket meg is valósítják.

Van der Ploeg és szerzőtársai (2000) szerint az új paradigma alapján a vidékfejlesztési stratégiákat térségi szinten, valamint a térség szereplőinek a szintjén lenne célszerű meghatározni. Az új vidékfejlesztési paradigma a vidékfejlesztés térségi szereplőit helyezi előtérbe. Ide sorolhatók többek között a földtulajdonosok, gazdák. Az új megközelítés szerint felértékelődnek a minőségi termékek, az

[1] Tanulmányunk a Pro Scientia Ruralis 2017/1 számában megjelent tanulmány átdolgozott, új elemzési szempontokkal bővített változata

egyéni gazdaságok, az egyéni stratégiák, az alulról jövő kezdeményezések. Ez térségünkben a vidéki területeken zajló mezőgazdasági tevékenységek innovatív formáira tereli a figyelmet. Körvonalazódni látszik ugyanis egy olyan fiatal gazdákból álló csoport (Biró – Magyar 2016), amely tudása, motivációi, tevékenysége, hozzáállása révén az új vidékfejlesztési paradigma mentén az innovatív folyamatok fontos részének, mozgatórugójának tekinthető.

Jelen tanulmány célja, hogy az, hogy székelyföldi térségben fiatal gazdákkal készített interjúk alapján feltárja az innovatív agrárvállalkozások indulásával, szerveződésével kapcsolatos azon tényezőket, amelyek a lokális léptékű társadalmi beágyazódással kapcsolatba hozhatók. Ebben a megközelítésben három témakört vizsgálunk: az újszerű tevékenységet kiváltó okokat, a családi kontextus elemeit, valamint az innovatív vállalkozás működtetésben szerepet játszó külső tényezőket. Az elemzés előtt röviden vázoljuk a térségi agrárinnovációs folyamatot, majd az innovatív vállalkozói csoport fontosabb jellemzőit.

Térségi kontextus

Az utóbbi évtizedben a székelyföldi térségben is tapasztalható a vidéki helyek felértékelődésére irányuló szemléletmód térnyerése, és ezzel egyidőben kezdtek megjelenni az innovatív gazdálkodási formák. A Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány több szakmai program keretében foglalkozott a székelyföldi agrárinnovációs folyamatok elemzésével. A programok szakmai eredményei erre a célra indított kiadványsorozatban jelentek meg (Biró, Magyar 2013, 2014, 2015, 2016). A kiadványok tanulmányai és interjúanyagai helyzetképet nyújtanak a térségi agrárinnováció folyamatairól és szereplőiről, a biogazdálkodás székelyföldi feltételrendszeréről, folyamatairól, a fiatal gazdák kezdeményezéseiről. A szakmai elemzések a székelyföldi térségre jellemző agrártevékenységek három típusát határozzák meg: a hagyományos önellátó családi gazdálkodási modellt (ebből a modellből van a legtöbb), a farmjellegű nagyméretű gazdaságokat (ebből a modellből kevés van a térségben), illetve az innovatív agrárkezdeményezéseket. Székelyföldön a háztartások több mint ötven százaléka rendelkezik földterülettel, és ezek a családok gazdálkodnak is. Az ilyen önellátó családi gazdálkodások tulajdonában kevés földterület van, esetenként pár hektár földről, 2-3 darab haszonállatról beszélhetünk (Gergely 2013). Ezek a háztáji gazdaságok saját szükségletre termelnek, a fölösleget értékesítik, ha ez nem sikerül, akkor a

gazdálkodásban hasznosítják. Az üzem jellegű farmok kategóriájába többtíz hektáros, esetenként nagyobb területen folyik a gazdálkodás, vagy nagyobb állatállománnyal rendelkeznek. A harmadik kategória az innovatív kezdeményezések csoportja, melyek térségi adottságokra alapoznak. Olyan kezdeményezések, amelyek túlmutatnak a korábbi évtizedek önellátó, hagyományos gazdálkodási modelljén, a térségre jellemző korábbi gazdálkodási gyakorlathoz viszonyítva új utakat, megoldásokat keresnek. Ez lehet új technológia kipróbálása/meghonosítása, új termékek előállítása, a termékek hozzáadott értékének növelése, új szakmai ismeretek térségbe való behozása. Jellemző példák: kisállattenyésztés, kertészet, gyümölcstermelés, gyümölcsfeldolgozás, gyógynövénytermesztés, gombatermesztés, csigafarm, energiafűz, szürke marha, fajkecskék, feketeribizli és hasonlók. Az innovatív gazdaságok körébe sorolódnak a biogazdák is (Kovács 2016).

Innovatív gazdák a térségben

Az alábbiakban az innovatív gazdák csoportját mutatom be a székelyföldi térségben készült kiadványok (Biró, Magyar 2013, 2014, 2015, 2016) alapján, valamint Biró A. Zoltán újabb összefoglaló tanulmánya (Biró 2017) nyomán. Korábban innovatív gazdálkodásra nem volt példa a térségben, ezek a kezdeményezések a lokális kontextushoz mérten újak. A térség számára újdonságnak számítanak ezek a tevékenységek, hiszen eddig a mezőgazdasági termelés jellemzően a gabona és krumpli termesztésére korlátozódott. A kezdeményezések személycentrikusak, még ha egy háztartáson belül a férj és a feleség is foglalkozik vele, akkor is az egyik fél jobban implikálódik a tevékenységbe.

Az innovátor gazdák fiatalok vagy középkorúak, újdonságnak számít, hogy nők is képviseltetik magukat ezen a területen. Ez érdekességnek számít, hiszen a hagyományos térségi gazdálkodás esetében a férfi vezeti a vállalkozást. Az újító gazdák a lokális világon kívül szereztek tapasztalatot, az elinduláshoz szükséges információt többnyire térségen kívülről szerezték be, esetenként külföldi szakmai utakon, tapasztalatcseréken, képzéseken vettek részt. Több innovatív gazda is a világhálót használja a tájékozódás céljából, az intézményesített szaktanácsadás nem is nagyon jellemző erre a térségre.

A gazdákat egyfajta kereső attitűd, magatartás jellemzi, településenként egy-két gazda foglalkozik innovatív gazdasággal. Ezek a gazdaságok pontszerűen

működnek, egymástól függetlenül. A térségen kívülről szerzett információk és tudás mellett a gazdák a saját erejükre támaszkodnak és nem a helyi intézményekre, mint például a helyi tanács, vagy különböző agrárszervezetek. Ha az innovatív gazdák szerveződnek, akkor ezt utólag teszik, amiután megalakultak a gazdaságok, például a bio méhészek társulása, helyi termék védjegy és helyi termelők csoportjának megalakulása. Ennek az innovatív csoportnak a térségben nincs egy összefüggő elnevezése, nem az innovatív jelleg mentén ragadják meg a csoportot, hanem egyéb specifikumok mentén, például fiatal gazdák vagy biogazdák.

A helyi közösséggel való kapcsolatuk gyenge, nincs együttműködés lokális léptékben. A helyi közösségek sok esetben különcnek tekinti ezeket a gazdákat, az innovatív kezdeményezések a környezetük számára szokatlanok, a helyiek távolságtartással viszonyulnak hozzájuk. Az innovatív gazdák csoportja nyitott az új ismeretek és a technológiai innovációk elsajátítása iránt. Egyfajta új szemléletmód jellemzi őket. A pályázatokat fenntartásokkal kezelik, többnyire önerőből fognak neki az újszerű mezőgazdálkodási gyakorlatnak.

Az elindulásukban a személyes tudás és a családi tapasztalat csak részleges szerepet játszik, nem meghatározó jellegű. Az innovatív gazdák életpályájában sok éles, meredek váltás fedezhető fel, teljesen más szakirányú végzettséggel rendelkezőkből lettek sok esetben innovatív gazdák. Az innovatív gazdákban fellelhető egyfajta célirányosság, ideologikus elem. Amit csinálnak, azt fontosnak tartják megmagyarázni, hogy jó és hasznos. Az üzleti hasznon kívül fontos számukra az egészséges táplálkozás, a helyi adottságok kihasználása. Az innovatív gazdák személyesen is azonosulnak azzal a tevékenységgel, amelyet folytatnak.

Módszertan

Jelen tanulmány a Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány programjának keretében készített interjúk feldolgozásán alapul. A kiadvány (Biró, Magyar 2016) 19 székelyföldi fiatal gazdával készített interjút tartalmaz. Ezeket dolgoztam fel háromféle szempontból.

a. Melyek voltak az interjúalanyok által nevesített **konkrét okok, ösztönzők**, amelyek az innovatív kezdeményezést elindították, vagy az ezzel kapcsolatos döntésben szerepük volt.
b. Azoknak az elemeknek a beazonosítása, amelyek **belső tényezők**ént gyakoroltak hatást az innovatív kezdeményezésre: például földterület megléte, állatállomány, mezőgazdasági eszközök stb., amelyek az

innovatív kezdeményezésben is hasznosíthatók, kiindulópontként szolgálnak. Belső tényezőnek tekintem az innovatív kezdeményezést megelőző család gazdálkodás gyakorlatát (nagyszülők, szülők, az interjúalany gyermekkori agrártapasztalata).

c. Azok a **külső tényezők** (információk, képzések, ötletek, személyes tapasztalatok stb.), amelyek példajelleggel hatottak vagy másként ösztönözték az innovatív kezdeményezést.

A 19 interjúszöveget végigolvasva kivonatoltam a fenti három témakörben az állításokat, melyeket a három megjelölt témakörön belül tematikus csoportok szerint külön-külön, tartalmi szempontból elemeztem.

Elemzési eredmények

a. Konkrét okok, ösztönzők

Az első elemzési szempontot az innovatív gazdálkodási gyakorlatok megjelenésének a kiváltó okai képezték, amely alatt a következőket értem: a gazda miért, milyen indíttatásból fogott neki a tevékenységnek, hogyan született meg az ötlet, hogyan magyarázza az innovatív gazdaság létrejöttét, Ehhez a témakörhöz 72 állítás vonatkozik. Mivel ezek az újszerű tevékenységek egyedinek számítanak a településeken, nem beszélhetünk olyan folyamatról, mely megelőzi a megjelenésüket. Egy-egy településen pontszerűen, egymástól függetlenül jelentek meg és rendkívül változatosak. A 19 fiatal gazdával készített interjúból azok a szövegrészek kerültek kivonatolásra, melyek az innovatív gazdaság elindításának az okát magyarázzák. Az ebben a témakörben rögzített állítások tartalom szerint hat csoportba sorolhatók:

- a.1. Anyagi okok miatt fogtak neki a gazdálkodásnak, ez pályázati pénzek lehívása, pénzkereseti lehetőség, a családnak munkahely biztosítás céljából történt.
- a.2. Személyes indíttatást, érzelmi okokat, a személyes kötődést kifejező állítások.
- a.3. Érvként fogalmazódik meg a gazdák közt, hogy valami előnyösebbel szerettek volna foglalkozni a hagyományos gazdálkodáshoz képest.
- a.4. Más személytől, intézményi keretekből származó ötlet miatt fogtak neki, például szakember, ismerős javasolta, egyetemi oktatás keretében kapott ihletet.

- a.5. Fontos tényezőnek tartják, hogy a helyi adottságokhoz alkalmazkodjon az innovatív gazdaság, mely egyedi és hiánypótló a térségben.
- a.6. Az innovatív termék iránt volt igény, hiánypótlónak számított.

a.1. Az innovatív gazdaságok elindításában szerepet játszó okok közül a legdominánsabb az anyagi szempont volt. Ehhez a témakörhöz állítás sorolható be. Ezt az állításcsoportot tartalmi szempontból a következők jellemzik: számos gazdaság létrejöttében fontos szerepet játszott a pályázati lehetőségek kihasználása. Az Európai Unió, különböző LEADER csoportok által biztosított források lehívásával több fiatal gazda is sikerrel élt. Az innovatív gazdaságok létesítése a pályázati rendszerben magasabb pontot ér a hagyományos kultúrákhoz viszonyítva, például a virágtermesztésre magas pontszámot kapnak a pályázók. Az anyagi szemponthoz tartozik a családtagok munkahelyteremtése is, a vállalkozásként bejegyzett innovatív gyakorlatok rendszeres anyagi juttatást biztosítanak.

Jellegzetes példák:

- lehetőség nyílik Európai Uniós, LEADER és a Vidékfejlesztési Mezőgazdasági Alap pályázati összegeinek lehívására
- az újszerű, térségre nem jellemző kultúrák termesztésére magas pontszámot adnak a pályázatok benyújtásakor
- munkahelyet teremt a gazdának és a családtagoknak
- az innovatív mezőgazdaság jó megélhetési forrás.

„Itt Esztelneken az Angustia egyesületnél ***volt pályázati lehetőség****. Szóltak, s akkor úgy kezdtem nyomozni utána, s próbáltam megtudni, milyen dolgok járnak ezzel a pályázattal, kiskapuk, s minden. S akkor úgy gondoltam, érdemes belefogni, mert elég* ***jó pénzeket adnak****, csak mellé kell állni, s kell csinálni úgy, ahogy kérik. És akkor földeket béreltem hamarjában, s azt hiszem 5,5 hektárra megcsináltam ezt a pályázatot, leraktuk, és akkor meg is nyertem egyből."*

„2005-től kezdtünk külön gazdálkodni a férjemmel, addig a szülőkkel együtt volt gazdálkodás, aztán összeházasodtunk, s külön folytattuk, s akkor jött az ötlet, hogy ha már foglalkozunk vele, akkor már tartsunk fenn akkora gazdaságot, hogy érje meg, s ***akkor már pályáztunk is****, mert abba reménykedtünk, hogy ez által tudunk előbbre lépni." (S. M.)*[2].

[2] A szövegrészletek és a jelölések forrása: Biró–Magyar 2016. A kiemeléseket a szerző végezte, illusztrációs céllal.

„Az állattenyésztés ötlete a testvéremmel közösen jött. Láttuk, hogy van lehetőség uniós pénzek igénylésére, s úgy döntöttünk pályázunk rá, hogy legyen mellékkereset, ne egy lábon álljunk, hanem ***legyen egy másik bevételi forrás*** *is, ez ilyen kiegészítő foglalkozásnak indult. " (U.T.).*

„Alapvetően ami segített, hogy úgy gondolom, hogy ***ez a legbiztosabb megélhetési forrás****. Itt arra gondolok, hogy bárkit kirúghatnak a munkahelyéről, de hogyha otthon gazdálkodsz, és a kertben vagy a mezőn megtermelted magadnak amit megeszel, meg amire szükséged van, akkor ennél biztosabb nincs… úgyhogy ez a legbiztosabb, amivel lehet foglalkozni." (S.L).*

a.2. Az anyagi szempontok után a legjellemzőbb kiváltó tényezők az érzelmi okok kategóriájába sorolhatók, ezek a személyes indíttatást, az egyéni kötődést kifejező állítások. A gazdák közt komoly elhivatottságot fedezhetünk fel, ugyanis az innovatív tevékenységre nem úgy tekintenek, mint csupán egy megélhetési forrásra, hanem annál sokkal többet jelent számukra. Volt, akinél küldetésként, hivatásként, családi feladatként fogalmazódik meg az innovatív gyakorlat folytatása. Ebbe az alkategóriába 19 állítás sorolható.

Jellegzetes példák:

- egy bizonyos állatfaj iránti elköteleződés
- nagyszülőktől örökölt mezőgazdasági tevékenység szeretete
- kezdetben hobbinak számító tevékenység
- szülök, nagyszülők iránti tisztelet
- itthon való érvényesülés

„A családban senki sem volt méhész. Nem tudni, honnan jött nekem ez az ötlet. Szó szerint ***szerelmes lettem a méhészetbe****, a méhekbe. Én önerőmből építettem fel nyolcvanhat családig. Minden évben gyarapítottam, szerettem velük dolgozni. Egyszer csak azt vettem észre, hogy eltelt tíz év" (L.R.).*

A mezőgazdasági tevékenység iránt egyfajta kötődést éreznek ezek a fiatal gazdák, akik olyan családban nőttek fel, ahol már gyermekkorban aktívan részt vettek a gazdálkodásban.

„Itthon a szüleim gazdálkodtak, és édesapám halála után ***nem akartam hagyni a gazdaságot,*** *ezért kezdtem gazdálkodni nagyobb mértékben." (B.E.).*

„Hát tudod az, hogy nálunk nagyrészt mindenki azzal foglalkozik, de ***engem nagyon vonzott a mezőgazdaság****, mert például erőst szeretem a traktorokat is,* ***szeretem ezt csinálni****, tényleg, szeretek a mezőn lenni" (B.Sz).*

Sok esetben az volt a kiváltó ok, hogy vidékre költöztek, házat vásároltak, vagy legtöbb esetben telket, ingatlant örököltek és nem szerették volna, ha az kihasználatlan marad. Volt olyan példa, hogy a gazda kimondottan itthon szeretett volna megélni és nem külföldi munkákból fenntartani a családját.

> *„Nem akarok külföldön dolgozni, ez az első szempont,* ***itthon akarok családot alapítani****. A másik dolog pedig az, hogy a családtól örököljük a mezőgazdasági területeket, ezzel foglalkozott a család az elmúlt évtizedek során, és ezt* ***szeretném folytatni*** *én is." (K.T.).*

a.3. A kiváltó okok harmadik leggyakrabban említett tényezői közé sorolható az a 10 állítás, mely alapján a gazdák valami előnyösebbel szerettek volna foglalkozni a hagyományos gazdálkodáshoz képest.

Jellegzetes példák:

- a hagyományos kultúrák termesztése nem vált be
- az innovatív gyakorlatban lehetőséget láttak a gazdák
- a meglévő gazdaságot bővíteni szerették volna valami újszerűvel
- a hagyományos gazdálkodással ellentétben az innovatív gazdaság mellett másra is jut idő

„Már ezt megelőzően cégünk volt, fakitermeléssel, feldolgozással, szállítással foglalkoztunk. Elég ***sok mindent kipróbáltunk már****. Nem igazan mondhatom, hogy annyira kijövedelmező vagy könnyű lett volna, és aztán úgy láttuk, hogy* ***a cég nem éri meg, több a költség, mint a haszon****." (B.E.)*

a.4. Nyolc állítás támasztja alá azt, hogy más személytől, intézményi keretekből származó ötlet miatt fogtak neki az innovatív gazdálkodásnak, például szakember, ismerős javasolta, egyetemi oktatás keretében kapott ihletet.

Jellegzetes példák:

- olyan gazdáktól jött az ötlet, akik már elkezdtek innovatív gazdasággal foglalkozni
- egyetemi keretek közt találkozott az innovatív gazdaság példájával
- olyan ismerős ajánlotta a nem hagyományos fajták termesztését, aki megélt belőle
- egyesülettől származik az ötlet

„Utána olvasgattam interneten és utána jártam, elérhetőségeket kerestem, akik foglalkoztak ilyennel, s akinek már van, s akik már régebb foglalkoznak ilyen mezőgazdasággal, s

pályázatokkal. ***Azoktól jött az ötlet, de legfőképp innen Esztelnekről, az Angustia Egyesülettől****." (A.A.)*

„2012-ben költöztem haza ide Bélafalvara, s akkor hallottam ***ilyen-olyan interjúkról, s plusz még a Sapientian is tanultunk közösségi agrárpolitikák kapcsán,*** *és ott is felfigyeltem erre." (A.A.)*

a.5. A gazdák fontos tényezőnek tartják, hogy a helyi adottságokhoz alkalmazkodjon az innovatív gazdaság, mely egyedi és hiánypótló a térségben, ezt 4 állítás támasztja alá.

Jellegzetes példák:

- a helyi klímához alkalmazkodó növényt kell választani
- a meglévő földterület legyen kihasználva

A gazdák azért kezdtek újszerű mezőgazdálkodásba, mert valami egyedit szerettek volna, ami a környékre nem jellemző, de mégis alkalmazkodik a helyi klímához és jól beillik a helyi környezetbe, ugyanis a hagyományos gazdálkodási tevékenységből származó jövedelemből nem lehet megélni. Sokan a hagyományos, térségre jellemző előszeretettel termesztett kultúrákat cserélték fel, például abba a földbe, ahol eddig krumpli termett, ribizlit ültettek.

„Azért választottuk a ribizlit, mert ez egy olyan faj, amely a gyergyói környezetet és a gyergyói hideg időjárást kimondottan kedveli. ***Olyannak kell fogni, ami itt is megél.*** *Tehát hiába fogsz olyanba, ami kihal, vagy kifagy"(Cs. K..)*

a.6. Az innovatív termék iránt igény mutatkozik a társadalom részéről, hiánypótlónak számít a térségben, ezt 3 állításban érhető tetten.

Jellegzetes példák:

- hiánypótlónak számít a térségben
- potenciált lát az ágazatban

„Arra törekszünk, hogy ***bemutassuk a jellegzetes falusi életmódot****, a mezőgazdasági munkákat, hagyományos házi ételeket, italokat, és a vendégeink bekapcsolódjanak a mezőgazdasági, illetve a ház körüli munkába is." (S.B.)*

*

A gazdák közt a leggyakrabban megfogalmazott érvként az anyagi okok szerepeltek. Az interjúalanyok úgy gondolják, hogy az újszerű mezőgazdálkodási gyakorlat egy számottevő anyagi forrást jelent azon túlmenően, hogy a családtagoknak is megélhetési lehetőséget és munkahelyet teremt. Ezt követték az

érzelmi okok, melyek a mezőgazdasági tevékenység szeretetére vezethetők vissza. A hagyományos gazdálkodáshoz képest az innovatív gyakorlat előnyösebbnek tűnik, melyet érdemes kihasználni. A térségben elkezdtek megjelenni az újszerű tevékenységek, melyek a helyi erőforrásokra alapszanak, az innovatív gazdák száma egyre gyarapszik, egyes gazdaságok elindulásában ez is egy kiváltó okként fogalmazódott meg.

b. Belső tényezők

A második elemzési szempontot az innovatív kezdeményezésre gyakorolt belső tényezők vizsgálata jelentette. Azok az állítások sorolhatók ide, melyek az innovatív gyakorlat elindításakor a gazdák rendelkezésére álltak, ezeknek a birtokukba általában öröklés által jutottak, a családon belüli vagy az onnan származó erőforrások halmaza tartozik ebbe a kategóriába. Ebbe a témakörbe 99 állítás sorolható be. Tartalmi szempontból ezek az alábbi négy csoportba sorolhatók:

- b.1. A gazda családtagjai, mint humánerőforrás.
- b.2. A gazdák rendelkeztek földterülettel, állatokkal, mezőgazdasági gépekkel, hasznosítható családi ingatlannal.
- b.3. Hagyományos családi gazdaságban szerzett korábbi tudás és tapasztalat.
- b.4. A mezőgazdasági tevékenység, mint hagyomány és annak a szeretete.

b1. Az első csoportba azok az állítások tartoznak, melyek az innovatív gazda családtagjaira humánerősforrásként utalnak. Ezekből az állításokból 32 darab van, ezeket általában az jellemzi, hogy a gazda nem egyedül végzi a teendőket, hanem a családtagokat bevonja a tevékenységekbe, egyfajta munkamegosztás zajlik, a nők általában adminisztratív ügyekkel foglalkoznak, míg a férfiak a gazdaságon belüli konkrét napi teendőkkel. A családtagoknak tehát komoly szerepük van az innovatív tevékenység gyakorlásában.

Jellegzetes példák:

- általában a házastárs aktívan részt vesz a teendőkben
- a szülők és testvérek is besegítenek
- szülőkkel együttműködnek

„Úgy, hogy ebbe a gazdaságba mondhatni ***az egész család be lett vonva****, mindenki gazdálkodik. Én intézem az állatokkal kapcsolatos papírügyeket, a* ***feleségem pedig intézi a könyvelést****, ő könyvel ennek a kis magánvállalkozásnak. Számomra nem jelentett gondot, mivel ezt a családban meg tudtam oldani, nem kellett ezért elmenjünk otthonról" (J. A.).*

Az innovatív gazdákat erőteljesen támogatja a családjuk, olyan személyre bízzák a gazdaságban nélkülözhetetlen feladatokat, akiben teljes mértékben megbíznak. Fontosnak tartják, hogy olyannal dolgozzanak, aki értékeli a kezdeményezést, és aki legalább olyan odaadással végezze a teendőket, mint azt az innovatív gyakorlat megálmodója.

b.2. A második leghangsúlyosabban fellelhető belső tényezőt a rendelkezésre álló, az elindulást támogató családi erőforrások jelentették, ehhez 27 állítás társul. Ilyen például a földterület, állatállomány, mezőgazdasági gépek, ingatlanok.

Jellegzetes példák:

- a család tulajdonában voltak állatok, mezőgazdasági gépek, földterületek
- hazaköltöztek a családi házba
- örököltek, ajándékba kaptak ingatlanokat

*„****Nem volt újdonság a gazdálkodás****, és a földdel a kapcsolat sem az első. Itt* ***ezen az örökölt birtokon gyerekeskedtünk.****" (D.K.).*

*„****Örököltem egy traktort, a helyiséget, s mezőgazdasági területet 3,5 hektárt****. Bérlem a testvéremre eső földterület, és édesanyámtól is bérlek, a többi az én tulajdonom." (B.E.).*

*„...****volt már körülbelül 15 hektár.*** *Ehhez még béreltünk is, de ez volt az alap, a terület azóta jelentősen nem nőtt. Ennek a java része a miénk, de a rokonság földterületiből is vettünk á.t" (U.T.).*

b.3. A hagyományos családi gazdaságban szerzett korábbi tudással és tapasztalattal kapcsolatosan 21 állítást fogalmaztak meg a gazdák.

Jellegzetes példák:

- a szülők, nagyszülők gazdálkodtak
- az innovatív gazda gyermekkorban segített a családi léptékű gazdálkodásban

A fiatal gazdák számára nem volt idegen a mezőgazdasági tevékenység, ugyanis a szülők vagy nagyszülők a térségre jellemző hagyományos gazdálkodási módot folytattak. Az interjúalanyok többsége fiatal korában már hozzászokott a szülői vagy nagyszülői háznál a különböző mezőgazdasági tevékenységekhez. Sok esetben az innovatív gazdálkodások arra az alaptapasztalatra épültek, melyekre a fiatal gazda a családon belül tett szert.

> *„Elsősorban nem volt idegen számomra a gazdaság, az állatokkal való foglalkozás,* ***mivel gyermekkoromban gyergyócsomafalvi nagyszüleimnél megismertem****, sőt megtapasztaltam a falusi életmódot. Nagyapámmal együtt minden nyáron részt vettem a szénacsinálásban, megtanultam gondozni az állatokat, erdei gyümölcsöket gyűjtöttem, imádtam a helyi hagyományos ételeket. Tehát nem véletlen, hogy 2012-ben házasságkötésem után falusi környezetben telepedtem le, és olyan vállalkozást óhajtottam a feleségemmel együtt beindítani, ami hiánypótló egész Kézdiszéken." (S.B*

b.4. A mezőgazdasági tevékenységet, mint hagyományt és annak a szeretetét 19 állítás támasztja alá. A legjellegzetesebb példák a következők:

- az innovatív gazdák gyermekkorban be voltak vonva a munkálatokba
- a mezőgazdasági tevékenység szeretetét a nagyszülőktől örökölték
- bizonyos termékek előállítását a nagyszülőktől tanulták

„Ha valamit muszájból csinál az ember, ahhoz másképp áll hozzá. Nekem is el kellett teljen a 20. életévem is. Akkor kezdtem neki igazából. Visszajöttem én is, én akkor azt mondtam, hogyha ***ezt így kézhez kaptuk a családnak úgymond feladataként is, hogy ezt így csináljuk****, akkor szeretném én is ezt csinálni, szeretnék én is részt venni ebben." (F.A)*

*

A gazdák körében, a gazdaság szeretete, a hozzá való kötődés erőteljesen meghatározza az innovatív gyakorlatot. A legjellemzőbb kezdeti, hasznosítható erőforrások: földterületeket, ingatlanokat, gépek. Ezt követte a családtagok mint humánerőforrás megjelölése, hiszen a gazdák tevékenységébe jelentős szerepe van a család többi tagjának. Végül pedig szerepe van a korábban hagyományos mezőgazdasági tevékenységben szerzett tapasztalatnak.

c. Külső tényezők

Mivel a térségben vagy a közvetlen környezetben, a térségi gazdálkodási gyakorlatban nem voltak adottak azok a minták, amelyek az innovatív gazdálkodási tevékenység elindításához szükségesek voltak, a gazdák külső forrásból szerezték be az ötletet, a technológiát, a szükséges információkat. Az interjúszövegekben a külső tényezőkkel 146 állítás foglalkozik. Ezek négy csoportba sorolhatók. Ezeket az ösztönző tényezőket az alábbiak szerint kategorizáltam:

- c.1. Formális: képzések és tanfolyamok (a térségben vagy külföldön).
- c.2. Informális: kapcsolatok, szakember, ismerős, barát segítsége, hasonló innovatív gazdával való kapcsolatfelvétel.
- c.3. LEADER csoportok által meghirdetett pályázatok, terület alapú támogatások, hitelek.
- c.4. Különböző segédeszközök igénybevételével szerzett információk: pl. szaklapok, szakkönyvek, internet.

c.1. Az első csoportba 66 állítás tartozik, mely azt támasztja alá, hogy a fiatal gazdák nyitottak a képzések iránt, több képzésen, tapasztalatcserén vettek részt és fontosnak tartják az elkövetkezendőkben is részt venni hasonlókon.

Jellegzetes példák:

- egyetemi tanulmányai során találkozott az innovatív mezőgazdálkodás fogalmával
- tanulmányi úton vett részt
- konferencián sajátított el új ismereteket
- előadásokon, képzéseken aktív részvétel
- külföldi szakmai gyakorlat, tapasztalatcsere

A gazdák többsége nem azon a területen folytatta tanulmányait, ami a mezőgazdasággal összefüggésbe hozható, így az induláshoz és működtetéshez szükséges információkat máshonnan kellett megszerezniük.

> *„Novemberben, decemberben* ***vettem részt biogazda képzésen*** *a Pro Agricultura Alapítványnál. Vannak erre vonatkozó terveim. Folyamatosan konferenciák és képzések vannak, ahova el tudok jutni." (S.L.).*
>
> *„Új technológiát annyira nem kellett megismerjek, viszont sok mindent meg kellett tanuljak, amiről még ne tudtam, vagy nem tartottam fontosnak, azt most meg kell tanulni, s kell alkalmazni.* ***Voltam tanfolyamokon*** *is. Részt vettem sajt-*

készítő tanfolyamon. A pályázat kapcsán is volt ***kötelező tanfolyam****, amire el kellett menni. Azok is mind hasznosak voltak" (U.T.).*

Sokan szereztek külföldön tapasztalatot és annak a hatására kezdtek el itthon újszerű gazdálkodásba. A nyugati országokban szerzett tudás és tapasztalat nagymértékben hozzájárult a vállalkozói kedvhez. Esetenként olyan mezőgazdasági gépekkel tértek haza a külföldön munkát vállaló fiatalok, melyeket a térségben egyáltalán nem vagy csak nehézkesen lehetett beszerezni.

„Nekem nem, mert panzióvezetői diplomám van, azon kívül pedig némi tapasztalatom is van ilyen téren, mivel ***dogoztam Görögországban egy félévet****, mint pincér. Angliában is dolgoztam, de nem tudnám megmondani, hogy mi volt a beosztásom, ott mindent csináltunk, tehát konyhában is dolgoztunk, füvet is nyírtunk ugyancsak vendéglátásban, egy vidéki panzióban dolgoztam. Volt vagy 35 szoba, motel volt, vagy nem tudom, hogy minek minősült ott. Ott vendégekkel folyamatosan foglalkoztunk, konyhán is dolgoztam, túrára is volt mikor el kellett vigyük a vendégeket. Tehát van némi tapasztalatom ilyen téren." (S.B.).*

c.2. A következő csoportba az a 42 állítás sorolható, mely az innovatív gazdák informális kapcsolataira utal, ez lehet szakember, ismerős, barát segítsége, hasonló innovatív gazdával való kapcsolatfelvétel.

Jellegzetes példák:

- együttműködnek hasonló tevékenységet folytató gazdákkal
- szakemberekkel veszik fel a kapcsolatot
- tapasztaltabb személyektől tanulnak

Többen vették igénybe szakemberek segítségét, például kertészmérnököt fogadtak meg a ribizliültetvény betelepítésekor, vagy gyógyszerésztől kértek szakmai tanácsot, esetleg hasonló területen gazdálkodó személyeket kerestek fel.

„A férjem ezt biztos magában rég, hogy tervezte. ***Több helyen is járt, megnézett más halastavakat****. Brassóban is vannak ismerősei, akik ezzel foglalkoztak. Oda elment, megnézte, ez hogy működik, és ő is megcsinálta, ahogy látta ott és gondolta vagy megcsináltatta, s aztán fejlesztette a tenyészetet, és már másképp megy, könnyebb is lett, de ott is vannak veszélyek, elég sok."(B.E.).*

*„****Felfogadtunk egy fiatal kertészmérnököt****, és akkor ő tervezte meg az ültetvényt. Ő ajánlotta, honnan vegyük ribizli töveket, elmondott több lehetőséget. Ezt ő tervezte meg, mi csak asszisztáltunk. Ő segített az ültetvénynek a kialakításában, az ültetésnél. Így indultunk." (Cs.K.).*

c.3. Több gazdánál is szerepel az európai uniós pályázati lehetőségek kiaknázása, földalapú támogatások, mint ösztönző tényezők, vagy a különböző mikrohitelek igénybe vétele, ugyanis ezek kezdeti indulási tőkét biztosítanak, erre vonatkozóan 28 állítást elemeztem, ezek közül a legjellemzőbbek:

- Európai Uniós és LEADER pályázatok lehívása
- terület alapú támogatások igénylése
- LAM Alapítvány által felajánlott mikrohitel

*„Nekünk **van LAM hitelünk**, és az a véleményünk róla, hogy jó. Tudjuk fizetni, s jó... Szükség van az ilyen lehetőségekre, mert önerőből nem tudnánk megvalósítani. Aki nagyobb léptékben akar gazdálkodni, az csak ezekhez kell folyamodjon. Ez függ attól is, hogy milyen háttere van valakinek, mivel indul. Mi például úgy indultunk, hogy semmi egyebünk nem volt, csak a földterületek egy része, de tulajdonképpen azok sem a miénknek, mert béreljük a szülőktől, nagyszülőktől. Ennyink volt meg csak, a többit mi kellett előteremtsük. " (S.M.).*

*„A pályázati támogatásokról az a véleményem, hogy én a magam részéről annyit tudok elmondani róluk, hogy **ha nem lett volna pályázati támogatás, soha nem tudtam volna önerőből beindítani a vállalkozásomat**." (S.B.).*

c.4.A fiatal gazdák gyakran informálódnak szakkönyvből, szaklapból vagy az internetről

*.„Amikor elkezdtük, mi **egyszer kiolvastunk két könyvet**, hogy tényleg mit kell csinálni. Most is van vagy öt könyvünk, ezek alapján indultunk el." (B.Sz).*

*

Az interjúkban a leghangsúlyosabban a képzéseken való részvétel és a szakemberektől szerzett tudás mutatkozott meg, mint a gazdaság elindítására gyakorolt hatás. A fiatal gazdák előnyben részesítik a személyes kapcsolatokat, előszeretettel vesznek részt képzéseken, ahol hasonló tevékenységet folytató gazdákkal találkozhatnak és cserélhetnek információkat. Fontos szerepet játszott az anyagi támogatás is, többen éltek a földalapú támogatások lehívásával, uniós pályázatok megírásával, akadt olyan gazda is, aki a mikrohitel felvételétől sem riadt vissza. Számottevő a külföldön, jellemzően nyugati országokban szerzett tapasztalat és tudás, melyet itthon kamatoztattak a gazdák. A fiatal gazdákat nyitott szemléletmód jellemzi, gyakran tájékozódnak internetről, szakkönyvből, szaklapokból. Az innovatív gazdák egy szűk csoportja részt vett térségen kívüli formális képzéseken, tanulmányi utakon, tangazdaságok látogatásán is.

Összegzés

A 19 fiatal gazdával készített interjúban az innovatív gazdálkodás indulási feltételeit (kiváltó okok), illetve az indulást befolyásoló belső és külső tényezőket vizsgáltam. A gazdáknál döntő szempont volt a vállalkozásuk elindításakor, hogy valami olyasmibe kezdjenek, ami egyedinek számít, ami újszerű a térségben, mivel több interjúalany is kihangsúlyozta, hogy a hagyományos kultúrák kisléptékű termesztése nem jelent elegendő jövedelemforrást. Azok a gazdák, akik kisléptékben hagyományos gazdálkodást folytatnak, nem tudják felvenni a versenyt a farmjellegű gazdálkodásokkal, ahol több hektáron, intenzíven, nagymértékben gépesítve zajlik a mezőgazdasági gyakorlat. Az innovatív gazdaságok újszerűségéből adódva a vállalkozásoknak kevés versenytársuk akad a térségben. Az innovatív fiatal gazdák olyan tevékenységi területet választottak, ami alkalmazkodik a helyi klímához, gondosan megtervezték a vállalkozásuk elindítását, figyeltek a helyi adottságok, erőforrások kiaknázására.

A fiatal gazdák nem csak egy jövedelemforrásként határozzák meg a gazdaságukat, hanem érzelmileg is kötődnek ahhoz, és szívügyüknek érzik azt minél sikeresebben gyakorolni. Számukra nem csak egy megélhetési forrás, hanem egyfajta hivatás, a mezőgazdaság iránti elköteleződés. Többen városi környezetből vidékre költöztek, ez egy gyakori okát képezi az innovatív gazdaságok elindításának.

Számos fiatal gazda rendelkezett földterülettel az innovatív gyakorlat elindítása előtt, volt, aki örökölte, volt, aki vásárolta, volt, aki bérelte. A gazdák rendelkeztek egy általános mezőgazdaságban szerzett tapasztalattal, hiszen gyermekkorukban gyakran vettek részt a mezei munkákban, és nem volt számukra idegen a gazdálkodási gyakorlat. Egyesek a földterületeken kívül mezőgazdasági gépeket és állatállományt is örököltek.

Érdekes jelenség, hogy a családtagokat is egyfajta belső erőforrásként azonosíthatjuk be, ugyanis az innovatív gazdaságon belül a feladatok megoszlanak a családon belül. A fiatal gazdák kapnak egyfajta segítséget, az adminisztratív ügyeket általában a család női tagjai végzik, de a családon belül mindenkinek megvan a maga szerepe és feladata a vállalkozásban. Létezik egy erős családi mag, amely a kölcsönös bizalomra épül, és amely a gazdaságot működteti, ez lehet annak is az oka, hogy az újszerű tevékenységeket a külső környezet nem fogadja túl bizakodóan, a gazdák pedig a belső erőforrásaikra támaszkodva házon belül

végzik el a teendőket. Az egyik interjúban felbukkant az az információ, miszerint a könyvelőt is baráti alapon választják meg. Ez arra enged következtetni, hogy fontos a gazdák számára, hogy olyanokkal dolgozzanak, akik elismerik a tevékenységüket.

A külső tényezők számbavételekor az alábbi elemek voltak beazonosíthatók: a fiatal gazdák előszeretettel vesznek részt külföldi és belföldi képzéseken, szakmai utakon, informálódnak a világhálóról, helyi szakemberektől, és kapcsolatot teremtenek olyan gazdákkal, akik hasonló innovatív tevékenységet folytatnak. Jellemzi őket egy állandó kereső attitűd, egyfajta nyitottság. Ez az a gazdacsoport, aki ki mer lépni a fizikailag értendő vidéki környezetből, energiát fektet abba, hogy esetenként külföldre utazzon, és egy tangazdaságot látogasson meg. A gazdák mentalitásában is felfedezhető egy közös vonás, miszerint ha újszerű tevékenységbe kezdenek, akkor új ismereteket szükséges elsajátítaniuk. Ezeket kiki egyénileg oldja meg, segítségül hívva azt a pár szakembert, aki ért a témához (a székelyföldi térségre nem jellemző a szaktanácsadás), vagy szakkönyveket olvasva, internetről és képzésekről informálódva gyűjtik össze az induláshoz szükséges tudást, melyet a saját, hagyományos gazdálkodásban szerzett tapasztalataikkal ötvöznek. A gazdák egy része a külföldön szerzett tapasztalatait is felhasználja, többen nyugati országokban hasonló gazdaságokban szereznek információt, melyet itthon ültetnek gyakorlatba.

Sok esetben a pályázatok is ösztönző tényezőként hatnak ezeknek a gazdaságoknak az elindításában. Több fiatal gazda számol be arról, hogy sikeresen pályázott az európai uniós vagy a különböző LEADER csoportok által meghirdetett alapok lehívására, de sokan élnek a területalapú támogatások igénylésével is. A fiatal gazdák körében népszerűek a pályázási tevékenységek és a különböző mikrohitelek nyújtotta lehetőségek kihasználása.

Az elemzett tényezők azt mutatják, hogy az innovatív gazdaságok mozaikszerűen állnak össze. Az induló okok sokfélék lehetnek, az ösztönző tényezők körében nem lehet kimutatni rendszert, szabályozottságot. A bevonható belső családi erőforrások esetében is a sokféleséget tapasztaljuk, mert azt hasznosítják, ami éppen rendelkezésre áll. A külső tényezők (információk, tapasztalatok, kapcsolatok) is sokfélék, és a velük való találkozás sok esetben véletlenszerű. Mindhárom tényezőcsoportra a sokféleség jellemző, és az innovatív kezdeményezések ebből a sokféleségből állnak össze, sokféle módon. Mindez jelentős mértékben megmagyarázza azt, hogy ezek a gazdaságok miért működnek pontszerűen, egyedi

módon. A sokféleség olyan tényező, amelyet a további fejlesztésre irányuló szakpolitikák és támogatások kialakításakor célszerű figyelembe venni. Az innovatív vállalkozások felépítésének és működésének mozaikszerűsége meghatározza a helyi és a térségi társadalomba való beágyazódást is, amely a maga során szintén mozaik jellegű.

A lokális beágyazódás a külső és belső tényezők interferenciája szerint alakul, ezért fontos ezek számbavétele és együttes mérlegelése. Az elemzés eredményei azt jelzik, hogy az innovatív agrárszereplők tevékenységében nagyon sok külső és nagyon sok belső tényező játszik szerepet. Ezek sok esetben interferálnak, más esetben kizárják egymást. A két elemcsoport egymásra vetített elemzése egy további elemzés tárgya lehet.

Irodalomjegyzék

Biró A. Z. 2017)

Elitszerepek alakulása innovatív agrárszereplők körében. Kézirat, megjelenés előtt.

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) 2013)

Vidék és versenyképesség. Agrárinnovációs helyzetkép a székelyföldi térségben. Csíkszered, Státus Kiadó

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) 2014)

„Mindig arra kell törekedni, hogy egy lépéssel előbbre legyünk…"Agrárinnovációs kezdeményezések a székelyföldi térségben. Csíkszereda, Státus Kiadó

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) 2015)

Az innováció vonzásában. Biogazdálkodás a Székelyföldi térségben. Csíkszereda, Státus Kiadó

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) 2016

Agrárinnováció - térségi esély. Fiatal gazdák a székelyföldi térségben. Csíkszereda, Státus Kiadó

Gergely O. 2013

Háztartások agrártevékenysége a Székelyföldön (2011). In Biró A. Z., Magyar F. (szerk.) Vidék és Versenyképesség. Csíkszereda, Státus Kiadó

Kovács J. T. 2016

A biogazdálkodók mint a székelyföldi agráráinnováció aktorai. Pro Scientia Ruralis 1. 72-82.

Ray, C. 1999

Culture, intellectual property and territorial rural development. In: Sociologia Ruralis, 1(38): 3-20.

Sárosi-Blága Á. – Székely K. (szerk.) 2016

Projektek, helyek, innovációk. Csíkszereda Státus Kiadó

Van der Ploeg, J.D. et al 2000

Rural Development: from practices and policies towards theory. In: Sociologia Ruralis, 4(40): 391-408.